

תגובה על ספרם של הפרופ' פרידמן-היילמן על הרבי מליובאוויטש

הרב חיים רפפורט, לונדון אנגליה

לרגל הופעת המהדורה בעברית של הספר על הרבי מליובאוויטש זי"ע, מאת צמד הפרופ' שמואל היילמן ומנחם פרידמן – אציין בזה בקצרה כמה נקודות על טיבו של ספר זה ומהימנות עבודתם של המחברים.

לאחר הופעת הספר בשפה האנגלית פרסמתי חוברת מקיפה (באנגלית¹) על השיבושים, הסילופים והעיוותים הרבים שבספר זה. דבריי זכו לתמיכה רחבה מאנשי אקדמיה רבים, העוסקים במחקר חב"ד, ונמתחה ביקורת נוקבת על שני המחברים הנ"ל. בעקבות זאת סברתי כי במהדורה בעברית יתקנו את הדברים, כי עכשיו כבר לא יוכלו לטעון "לא ידענו" או "שגיאה יצאה מתחת ידינו". אך למרבה התדהמה, מלבד כמה תיקונים קלים, דבקו בגרסתם הראשונה, ורוב השיבושים והסילופים מופיעים גם במהדורה בעברית – וזה מוכיח יותר מכול כי האמת אינה נר לרגליהם כלל וכלל.

הקדמה כללית

עבודתם של המחברים סובלת מכמה וכמה ליקויים מרכזיים:

(א) **עבודה רשלנית.** אין-ספור פרטים לא-מדויקים. תיאור אירועים בדרך רחוקה מהמציאות. כמעט כל ציטוט מובא על-ידם בשיבושים. במקום להביא את הדברים מהמקור הראשוני (הגלוי לעין כול), הם מרבים להביא ציטוטים מכלי שני ושלישי, שפעמים רבות אינם מדויקים. אפילו פסוקים מהתנ"ך מובאים בשיבושים מביכים.²

1 היא עומדת להופיע במהדורה מורחבת בתחילת אוקטובר בשם The Afterlife of
Scholarship: A Critical Review of 'The Rebbe' by Samuel Heilman and Menachem
Friedman (Oporto Press: New York)

2 למשל, בעמ' 148 הם מצטטים פסוק: "כי תזריע זרע וילדה זכר", ואף מציינים את מקורו: ויקרא יב, ב. בפסוק המקורי נאמר: "אשה כי תזריע וילדה זכר".

(ב) **השערות פורחות באויר.** המחברים מנסים להשלים מדמיונם הקודח את מה שחסר להם בתיעוד, במסמכים ובעובדות. אמנם הם מציינים לפעמים שמדובר בהשערות, אבל הם ממהרים לבנות עליהן מגדלים רבי-קומות. כך הם מגיעים למסקנות מרחיקות לכת, בשעה שאלה השערות רעועות, נטולות בסיס אמיתי.

(ג) **מקורות סלקטיביים.** המחברים ניגשים לעבודתם מתוך גישה הפוסלת מראש את מהימנותם של המקורות החב"דיים, שאינם תומכים בתזה המוקדמת שלהם, גם כשהם נתמכים במסמכים ובעדויות. דיי להם בתהייה קלה ביותר כדי לבטל את ערכם. טענתם היא שהמקורות האלה נגועים באינטרס. לעומת זה הם נותנים אמון מלא בטענותיו של בארי גוראריה – נכדו של הרבי הקודם, שנטש את העולם החסידי ואשר חש עוונות לרבי על שאביו (של בארי) לא נתמנה לאדמו"ר. האיש גם נטל בגניבה ספרים עתיקים מספריית חב"ד, ובית-המשפט הפדרלי בארה"ב חייב אותו להחזירם. האם סיפוריו חפים מאינטרס? המחברים מביאים את עצמם לידי גיחוך כשהם מסתמכים על סיפוריו מהימים שהיה ילד בן ארבע-חמש.

(ד) **התעלמות.** המחברים מתעלמים בבוטות מכל מה שאינו תומך בהשערותיהם ובתיאוריות שבנו. למשל, בעוד הם מקבצים כל התבטאות חיובית שהשמיע הרבי הקודם על חתנו המבוגר, הרב שמריהו גוראריה, הם מתעלמים לחלוטין מעשרות התבטאויות של הערכה עצומה, בכתב ובעל-פה, של הרבי הקודם על חתנו הצעיר. זאת כדי לא לתת לעובדות לקלקל את התזה.

(ה) **'ידיעת' מחשבות ורגשות.** המחברים מנסים להיכנס למוחם וליבם של אנשים שלא הכירו, והם נותנים תיאורים של מחשבותיהם ורגשותיהם. הם מתארים את מניעיהם ואת עולמם הפנימי של אדמו"רי חב"ד, של הורי הרבי, של הרבנית ועוד, בשאיפה להתאימם למטרות הספר. זה ז'אנר שמקומו יכירנו בספרות יפה, אך אין לו מקום בספר המתיימר להיות מחקרי.

(ו) **אג'נדה.** הספר כתוב מתוך עמדה מוכתבת מראש. המחברים מרגישים רצון עז לצייר את דמותו של הרבי בעברו כאילו היה אדם דתי-מודרני, שעולמו נתון להשכלה, תרבות וקדמה, עם מחוייבות בסיסית לדת. מכאן נובע יחס שלילי לרבי כאדמו"ר חסידי, המוביל קו שונה לחלוטין, של נאמנות מוחלטת לתורה ולחסידות. אפשר לחוש לאורך עמודי הספר את הניסיון לצייר את מהלכיו באור שלילי.

להלן יובאו כמה דוגמאות, שהן טיפה מן הים מגודש השיבושים הממלאים את הספר, והממחישות את שיטת עבודתם של המחברים. מן הפרט יוכל הקורא ללמוד על הכלל (כל המבקש להעמיק בפרטים ימצא אותם בביקורת המורחבת שלי, כנ"ל).

גילו של הרבי

המחברים מטילים ספק באמיתות שנת הולדתו של הרבי (י"א בניסן תרס"ב, 1902), משום שבדרכונו הרוסי ובאחד המסמכים שהגיש לשלטונות צוינה שנת לידתו שבע שנים מוקדם יותר (1815). למרות הסתייגותם מאמיתות הפרטים במסמכים אלה³, הם מקבלים את הדברים כעובדה, כאילו בשנת 1915 שירת בצבא למשך שישה חדשים ואחר-כך קיבל דחיית שירות מהצבא הרוסי (ואם נולד ב-1902 היה אז בן 13 בלבד, ובלתי-אפשרי ששירת אז בצבא). הם גם מקבלים כעובדה את כל מה שנאמר באותו מסמך בקשר ללימודיו ועבודתו, למרות שברור שבאותו מסמך נזקק הרבי למלא שבע שנים חסרות.

הסקת מסקנות מעין זו מעידה שלמחברים אין שמץ של מושג על חיי היהודים ברוסיה, ועל הנוהג להצהיר הצהרות המאחרות או מצעירות את הגיל, לצורך צרכים חיוניים. פלא שהם עצמם לא תפסו את האבסורד שבדבר, שכן הם מספרים כי הוריו של הרבי נישאו בשנת תר"ס, 1900, ואיך ייתכן שבנם נולד חמש שנים קודם לכן?...

כל זה בשעה שיש עשרות עדויות של הרבי עצמו ושל אימו ואביו וסבו על תאריך לידתו [למשל, רשימות הרב"ש (קה"ת תשס"א, עמ' קל): "בליל ראשון פרשת תצוה הי' הסיפור אודות בני לויק שי', ואודות בנו מענדל שי', שצריך להניח תפילין ביום חמישי הבעל"ט אי"ה, י"א אדר, כי י"א ניסן הבעל"ט אי"ה יהי' בר-מצוה... והוא נער טוב בלימוד על-דרך הפלגה בעזה"י"].

לאחר הביקורת בעקבות המהדורה האנגלית הכניסו המחברים הסתייגות קלה במהדורה העברית, אך הכיוון הכללי, של הטלת ספק בגילו של הרבי וקביעת קורות-חיים בלתי אפשריים על סמך אותם מסמכים – נשאר.

האומנם "חיי סטודנטים"?

הספר מנסה לצייר תמונה כאילו בצעירותם חיו הרבי והרבנית בברלין ובפריז 'חיי סטודנטים שגרתיים' (אם כי שמרו שבתות ומועדים, כשרות וכו'). לטענתם, בפריז התגורר הרבי ב'רובע בוהמייני', הרחק מהרובע היהודי (המכונה 'פלעצל'), וכמעט שלא היה יכול לבוא לבית-הכנסת בשבתות ובחגים, כשעובדה זו כנראה לא גרמה לו אי-נוחות. מקום

3 ברור כי כמה מהתאריכים והעובדות המצויינים ברשימה זו אינם נכונים, כי: (1) הטופס נכתב לפי הגרסה הרשמית (המצויינת גם בדרכון הרוסי שלו) שהרבי נולד בשנת 1895, ולפיכך נדרש ממנו למלא קורות חיים לשבע שנים נוספות בחייו; (2) הרבי הגיע עם אביו להתגורר באותה עיר (שאו עדיין היתה קרויה יקטרינוסלב) רק בתחילת שנת 1909 ולא כנרשם ב'קורות חיים' אלו. ויש להאריך בזה.

מגוריו ואופי שכניו מעידים לטענתו כי הרבי נחשף לאווירת המקום ולאחרי הבילוי שם. וכי איך אפשר אחרת?...

[הם מסכימים גם לעובדה הפוכה בתכלית, ש'כנראה' הרבי התחיל לצום ולהתנהג בסגפנות בשלב מסוים, אבל הם קושרים זאת לעובדה שלא היו לו ילדים, ולדעתם בגלל צערו התחיל גם להניח ארבעה זוגות תפילין (זאת לא יכלו להכחיש, כי הדברים מתועדים בכמה וכמה מסמכים אותנטיים ובלתי ניתנים לערעור)].

הם נאלצים להודות כי בהיותו בחצר חותנו הרבי הריי"צ נכנס לפני ולפנים של החיים החסידיים, ועד שרשם כל הגה שיצא מפי חותנו, וש"שום פרט לא היה חסר משמעות עבורו". אך הם פתרו זאת באמירה שכאשר חזר לברלין או לפריז, חזר לסורו, וכך פשט צורה ולבש צורה, הלך וחזור.

אלא שכל התיאוריה הזאת עומדת על כרעי תרנגולת. סמוך מאוד למקום מגוריו של הרבי בפריז היה בית-כנסת גדול ומפואר, והרבי היה יכול בנקל להתפלל שם. כמו כן ידוע שיהודים התגוררו בכל רחבי פריז והיו 'שטיבלאך' בכל אזורי העיר, וממילא לא היה הכרח ללכת לרובע היהודי דווקא כדי להתפלל במניין (כמו שמי שגר בירושלים אינו צריך ללכת למאה שערים דווקא כדי להתפלל בציבור).

הנחת ארבעה זוגות תפילין בכל יום, ועוד הנהגות של חסידות ופרישות, שבעל-כורחם הודו המחברים כי הרבי אימץ לדרך חייו, אינן עולות בקנה אחד עם השתתפות בחיי הבהמה. אין שום יסוד להניח רק על סמך מקום מגוריו של הרבי כי היה שותף לחיים שאינם מתאימים לרוח התורה והחסידות.

גם הניסיון לקשור את הצומות המרובים שלו להעדר ילדים מופרך על פניו. מכתבה של רעייתו שבו כתבה לחמיה (אביו של הרבי) על ריבוי הצומות של בעלה, נכתב זמן קצר לאחר נישואיהם⁴, כך שמופרך לקשר זאת עם דאגה מהעדר ילדים.

מהתכתובות בין הרבי הריי"צ ובין חתנו ובתו, בהיותם בפריז, עולה כי באמצע שנות השלושים פנו ראשי קהל עדת ה'חרדים' של העיר פריז אל הרבי בבקשה שיסכים להתמנות

4 מכתבו של רבי לוי-יצחק שניאורסון (שנדפס בקונטרס 'מכתבי החתונה', קה"ת ה'תשנ"ט, עמ' טז) שבו הוא מתאונן על תעניתיו היומיות של בנו, שנמשכו עד עת המנחה [שעליהן כתבה לו כלתו, כפי שהוא כותב: "הנני שובע רצון מזה שהודיעה אותי, ומחזיק טובה הנני לה בעד זה"] נכתב ביום ב' אדר ראשון ה'תרפ"ט, ובוודאי לקח זמן עד שקיבל את ההודעה מכלתו [וזה לשון המכתב: "ואיני מבין אותך כלל, מהו השיטה הזאת, מאין לקחת ומי למדך כאלה. כמדומה שלעת עתה רחוק הנך מגבורת שמשון, ולמה אתה עושה כאלה... נצרך לשמור את הבריאות בכל תוקף ועוז, והנני מצווה לך במפגיע שבל תעשה כזאת בשום אופן, לא רק עד המנחה, אלא גם עד אחר תפלת שחרית, תאכל בכל יום ויום פת שחרית קודם התפלה (רק תקרא קריאת שמע מקודם, ואם באפשר עם תפילין מה טוב)"].

לרב קהילתם. אחר-כך פנו אל חותנו (הרבי הרי"צ) בעניין זה, וביקשו ממנו שיפעיל את השפעתו על חתנו לקבל את משרת הרבנות⁵. האם היו מציעים הצעה כזאת למי שחי 'חיי סטודנטים' ואינו חלק מהווי החיים החרדי?!

המחברים מתעלמים לחלוטין מעשרות עדויות של אישים שאינם חסידי חב"ד, שרבות מהן תועדו בווידאו (והעדויות התפרסמו ונגישות לכל אחד ואחד), שהרבי היה מופיע בסדירות בבתי-הכנסת, וגם מסר שיעורים. הם בעצמם מעתיקים בספר עדות שהרבי השתתף בקביעות בשיעוריו של הרב יחיאל יעקב ויינברג (בעל 'שרידי אש'. אלא שהמחברים השמיטו את סיום העדות, המופיע באותו ראיון, שהרבי היה משוחח ארוכות בענייני תורה עם הרב ויינברג לאחר השיעורים). לפי עדות אחרת, גם היא מתועדת, השתתף הרבי בשיעוריו של הרב חיים העליר.

כמו-כן מצויות רשימות שהרבי רשם של דברי תורה שמסר בבית-הכנסת בפריז (הרי שנתכבד לנאום שם). ברשימות האלה נכתבו דברי תורה עמוקים ביותר (וכרכי הרשימות נדפסו ומצויים בהישג-יד). הוא גם התכתב עם אביו ועם עוד רבנים וגאונים בדברי תורה באותה תקופה. הוא עסק בעריכת מפתחות לספרי חסידות והיה עורך ומגיה מאמרי חסידות ושיחות של חותנו. מהמכתבים ברור כי שימש שליחו של חותנו ועזר לו בהרבה עניינים, כשחותנו סומך על שיקול דעתו⁶.

בדותת קיצוץ הזקן

לטענת המחברים, בתקופת שהייתו של הרבי בברלין ובפריז קיצץ את זקנו, וזה היה למורת רוחו של חותנו הרבי הרי"צ. הם אף טוענים כי בנאומו בסעודת השבע ברכות של

5 ראה אג"ק אדמו"ר מהור"צ חט"ו עמ' ריא (אגרת י"ד תמוז תרצ"ה): "בימים אלה קיבלתי מכתב מידידנו היקר והנעים מר ריינין שי', אודות הרבנות בפאריז בכלל, והוא כותב שאולי הרב ר' מנחם מענדיל שי' הי' מעוניין בכך... בפאריז הוקם ועד המאחד את כל המנינים שאינם שייכים לקאנסוסטאור [ועד הקהילה הכללי של צרפת], ומר מערקין שי' הוא יושב ראש הועד. הועד מתעניין מאד בשאלת הרבנות, ורוצה מאד לדעת האם אפשר לדבר על המועמדות לרבנות שלך, חתני יקירי הרב רמ"מ שי'. גם אחד החברים בועד מ'פני' החרדים דפרנקפורט, אורתודוכס מסויים, אדריכל מר פייסט שי', שאל על כך את ידידנו הנעלה מר ריינין שי', והוא לא יודע מה לענות. לפני זמן מה שאל אתכם, ילדים אהובים, וכרגיל נותר ללא מענה. ידידנו היקר מר ריינין שי' שואל אותי האם זה מתאים שחתני שליט"א יהי' רב בפאריז, ואין אני רואה את זה. הוא רואה שמערקין ופייסט יחיו היו מאוד רוצים בכך... הנני פונה אליכם ילדים אהובים בבקשה פנימית עמוקה, לשניכם בשוה, לשקול היטב ובעומק את ההצעה".

6 למשל, הרבי הרי"צ ביקש ממנו (בשנת תר"צ-1930) לחוות את דעתו על הגאון החסיד ר' יהודה עבער (שנתמנה אחר-כך לראש ישיבת תומכי תמימים בפולין), לאחר שזה בא לריגה ושוחח עם רמ"מ בדברי תורה: "ובבקשה לכתוב לי דעתך אודותי". [הרבי ענה: "קשה לי להחליט דבר מה ברור על יסוד שיחות קצרות ושטחיות. אבל דבר טוב ניכר בו גם בהשקפה ראשונה, שדרכו בלמוד הוא על אתר גופא – אויף אן אָרט – בלא ורמיניהו וראיות ממרחק, כי-אם בסברא במקומו. ועוד אחת, שלא הכרתי בו, במשך עת דברנו, מציאות הגאות והרגשת עצמו. והרי הב' אי-מצוי במאד מאד. ועכ"פ אין זה אלא רושמיים שטחיים. בקשתו לתת לי חדושו מהרשום אצלו בכתב לעיין בהם"] - ראה אגרות קודש אדמו"ר מהור"צ כרך טו, עמ' פז.

חתנו ובתו (בי"ט כסלו ה'תרפ"ט בריגה) שאז דיבר בגנות המקצצים את זקנם, התכוון לשלח רמז גלוי לחתנו החדש, שישב אז לצידו בזקן גזוז, כביכול.

[טענה חצופה ומקוממת זו מעידה שהמחברים אינם מייחסים לרבי הריי"צ מינימום של טאקט ונימוס, בשעה שהכול הכירו את עדינותו ואת רגישותו לזולת. אלא שזו דרכם לבנות מגדלים פורחים באוויר].

האם המחברים מביאים הוכחה כלשהי המעידה כי הרבי נהג לקצץ את זקנו? לא ולא. הם כותבים זאת כעובדה, בלי לבסס זאת בשום הוכחה ממשית. כנראה ניסו להתבסס על תצלומים של הרבי מאותה תקופה, שבהם הוא נראה כשפניו עטורות זקן קצר. זו כמובן איננה גמורה. הרבי נהג לקפל את זקנו, וגם כשעלה על כס האדמו"רות עדיין היה מקפל את הזקן, כפי שאפשר לראות בכל התצלומים מהשנים ההן. גם בימינו נוהגים רבים מהחרדים ומהחסידים לקפל את זקנם ולגלגל אותו פנימה, ומי שיש לו טביעת עין - יכול להבחין בדרך כלל אם הזקן מקופל או קצוץ.

הנה למשל עדות של אחד מזקני החסידים באותם ימים, הרב אליהו-חיים אלטהויז הי"ד, המתאר את ימי החגים בתשרי תר"צ (1929) ואת הרושם שעשתה אישיותו והתנהגותו של רמ"מ, החתן החדש של הרבי הריי"צ [מובא כאן צילום כתב ידו]. הוא מספר כי הוא ועוד חסידים תהו על קנקנו של החתן הצנוע, והגיעו למסקנה שיראת ה' היא אוצרו⁷. אם הרבי היה מקצץ את זקנו אין ספק שהיה נפסל בקרב חסידים מופלגים כמו הרב אלטהויז הנ"ל, והם לא היו גומרים עליו את ההלל. גם מזה מוכח שאין יסוד כלל ל'עלילת קיצוץ הזקן' שהפריחו המחברים מדמיונם הכוזב.

7 הרב אליהו חיים אלטהויז היה ה'מלווה' של הרבי ביום חתונתו, והוא מתאר ביומנו ברגש רב את רעיונותיו ורגשותיו בשעת תפילת המנחה של החתן שעמד למול עיניו: "ויהי בעלות המנחה ויעמוד החתן שליט"א להתפלל מנחה האחרונה קודם החופה, ולהתוודות לפני הידוע רזי עולם... המחזה והתמונה המבהילה והמפחידה הזאת... כי לא מחשבותיו מחשבותי... האם לא בכיתי גם אנכי אתו?... ולפני הלא עומד לנגדי מענדיל בן לויק הידוע ומפורסם לכל שנוולד ונתחנך בטהרה וקדושה ויראת ה' עליו כל היום... שלם הוא בנפשו ורוחו ונשמתו, תלמודו בידו בצירוף מעשה אבותיו היראים... הלא בחוש אני רואה... יקר הערך, למדן מופלג, ירא אלקים באמת, חגור באבנט משי, יושב בתענית, לומד כל היום ראשית חכמה, טבילתו ותפלתו בכוונה אמיתית לשם שמים... כי רחוק הוא ברוב עקשנותו בטבעו וטבע אבותיו לעשות מה בשביל אחרים... ויהי ככלותו להתפלל, ויסב פניו מהקיר אלי, התכוונתי בו והסתכלתי בפניו הלבן כסיד ועל גופו החלש מהתענית ורוב העבודה כל היום... אך הוא לא ענה לי כלום, כי כל היום לא דיבר אתי דברי חול אף מלה אחת".

במכתבו אל הרבי הריי"צ משנת ה'תר"צ כתב: "רוב תענוג וגודל נחת רוח על בלי די היה לנו מתפילת חתנא דבי נשיאה הרמ"מ שליט"א. הוא האריך בתפלתו מעריב הראשון בערך יותר משתי שעות ומחצה ברוב דמעות וזעקות מפנימיות הלב... ובכלל הנהגתו בראש-השנה היתה בדרך הפלאה, הטבילות, התפילות, הדיבור, האכילה ושתייה, השינה, הסתכלתי בעינא פקיאח, והודיתי לא-ל בעד חסדו הגדול אשר עשה אתנו אנ"ש...".

צילום מכתבו של הרב אליהו-חיים אלטהויז הי"ד, המתאר את ימי החגים בתשרי תר"צ (1929) ואת הרושם שעשתה אישיותו והתנהגותו של רמ"מ, החתן החדש של הרבי הרי"צ

לימודים כלליים

המחברים טוענים כי הרבי הלך ללמוד לימודים כלליים בניגוד לרצון אביו וחותנו, אם כי עמדתם בנושא הזה מבולבלת למדי. הם עצמם מציינים כי אביו של הרבי עודד כיוון זה, וגם בימי לימודיו של הרבי בברלין קיבל מימון לצורך זה מחותנו.

ראוי להדגיש, שלמרות התנגדותם הכללית של אדמו"רי חב"ד ללימודים כלליים, יש מצבים יוצאים מן הכלל, וכפי שכתב הרבי הריי"צ באגרות קודש שלו (כרך ה עמ' רפד) בשם אביו, אדמו"ר הרשב"ב (בקשר לרב אחד שהיה תלמיד-חכם וירא-שמים, ועם זה בקי בחכמות ובמדעים, והיה לו גם תואר אקדמאי): "אחרי כן הוסיף כ"ק אדמו"ר לומר אשר חכמות חיצוניות מנגודות לתורה ומשתדלות לטמאה, אבל מי שיראת חטאו קודמת לחכמתו הנה דברי התורה שלו דוחין את הטומאה, ואדרבא הוא ממזכי הרבים גם בחכמתו נוסף על תורתו כמו הרס"ג הרמב"ם והרמב"ן נ"ע בדורותיהם".

ככל הנראה הרבי למד הנדסה⁸ כדי שיהיה לו כלי להתפרנס ממעשה ידיו. גם זאת עשה במידה המינימלית שנועדה לאפשר לו לקבל תעודה. כך עולה מתעודות המכון שבו למד, המלמדות שהחסיר כמעט מחצית מימי הלימוד, כי היה עסוק בפעילויות רבות בשירות חותנו. שאר חכמות שלמד היו כדי להשתמש בהן (ואכן השתמש בהן) לעבודת ה', כפי שמבואר בספר התניא סוף פרק ח].

סילוף מכתבי האב

לטענת המחברים, אביו של הרבי הצטער על מצב בנו וניסה להדריך אותו 'לדרך הישר'. הם מוצאים סימוכין לכך במכתב שכתב לו לקראת חתונתו. הם מצטטים גם מכתב שכתב לו בסוף שנות השלושים (מכתב שהמחברים מכנים 'טיפוסי'!) לקראת יום הכיפורים ובו הוא כביכול מגיש לו "סקירה של הלכות ומנהגים הנוגעים ליום הקדוש". מכאן ראייה שהרבי היה זקוק לעידוד וחזקו בשמירת התורה והמצוות...

כאן החוקרים מגלים במקרה הטוב את בורותם ואי-הבנתם, ובמקרה הפחות טוב את נכונותם לסלף ביועין את תוכן מכתבי האב אל בנו. הכף נוטה לאפשרות השנייה, שכן כל בר-דעת שקורא את מכתבו של רבי לוי-יצחק אינו יכול להגיע למסקנה מופרכת כזאת.

8 אפשר למצוא רמז לייחודו של הרבי במכתב שכתב הרבי הריי"צ מכ"ח בתמוז תרח"צ (אגרות קודש כרך ד, עמ' שעז ואילך, תרגום מידיש): "סבי-זקני, אדמו"ר בעל השם העולמי 'צמח צדק', היה גאון גדול בנגלה, בקבלה וחסידות, וגם היה גדול מאוד בחכמת ההנדסה [=חכמת השיעור וכיו"ב]. בניו ונכדיו היו גאוני גדולים בנגלה, קבלה וחסידות, אך איש מהם לא היה גדול כל-כך בחכמת ההנדסה. רק אחד מניניו ירש את הכישורן מהרבי הקדוש והגדול שלנו ה'צמח צדק' בחכמת ההנדסה".

מובא כאן צילום ממכתבו זה של רבי לוי-יצחק אל בנו בערב יום-הכיפורים תרצ"ט-1938. כל המכתב עוסק בעניינים עמוקים בקבלה, כפי שנראה בעליל לכל קורא. צריך הרבה דמיון אם לא רוע כדי לפרש את המכתבים האלה בדרך שהמחברים מפרשים.

דווקא מכתביו של רבי לוי-יצחק משקפים התכתבות ענפה בדברי תורה⁹, ומלמדים על ההערכה שהאב רחש כלפי בנו. הם גם מגלים טפח מגדולתו וענוותנותו של הרבי. ראה לדוגמא 'אגרות לוי יצחק' עמ' שז-שח במכתב האב אל הבן: "אפס בדבר אשר כתבת אתה, והנך שואל להודיעך דעתי בלי כחל ושרק. להוי ידוע לך כי המאמר בכללותו טוב מאד, שיש בו חריפות ובקיאיות בנגלה ובנסתר, ושכל ישר ועמוק בהבנת התורה בנגלה ובנסתר, ותורה לא-ל בעד זה שחננך בינה דעה והשכל, ולהבין ולהשכיל בתורתו יתברך, והמאמר הוא הפלא. חזק והתחזק והוסיף אומץ, וה' יהיה בעזרך כי תשכיל לאמיתתה של תורה, ותצלח ותעלה מעלה מעלה"¹⁰.

ובמכתב אחר – שהרבי הורה להשמיט את החלק המגלה את נטייתו לחומרות ודקדוקים מהאגרות הנדפסות – כתב האב: "...בני אהובי הנני מזהיר אותך שכל תדקדק בחומרות יתירות בענייני אכילה ושתייה ועידון בעשרת ימי תשובה הבאים עלינו לטובה א"ה, ראה והשתדל לשמור את בריאותך שתהיה חזק ובריא אולם, שגם זה, ועוד יותר, מצוה גדולה ביותר. ואם חיווק הבריאות הוא לתורת ה' ועבודתו, אין לך מעלה יתירה מזה, כי הכל נתעלה לטוב... ולזאת אדרבה אל תחמיר בחומרות וסייגים בזה, חזק כוחותיך ובריאותך בכוונה כללית פשוטה לשם שמים... ובכן כל מה שתוסיף בזה, בכוונה טובה, יהיה הכל לטוב. ואבטח שתשמע לדבריי."

9 הנה כמה ציטוטים מאגרות רבי לוי יצחק שנדפסו: "ועל דבר הערותיך על מכתבי נהנתי מהם מאד, ואם חכם בני ישמח לבי גם אני כו', ומי יתן והיה שתעשו הערות גם על שארי העניינים האמורים בו... הערתך הא' שרצית לומר... הערתך הב' שרצית לומר... הערתך הג'... הערתך הד'... על דבר קושייתך בביאורי הזהר פרשת וישלח כו'"; "טוב הדבר שאמרת... ואעירך על הד' חלוקות שבגמרא שם... והיה לי לעונן מה שהיית במסיבה בשמחה ואמרת דברים טובים ונכונים, וטהור ידיים יוסיף אומץ גם על להבא... בסיימי המכתב נזכרתי שבמכתבך הקשת על המבואר בלקוטי תורה כו'"; "ועל דבר קושייתך עוד הפעם על האמור בלקוטי תורה... ועל דבר קושייתך בהמבואר בתורה אור בדרושי פורים"; "נהנתי מביאורך שאמרת על המאמר רז"ל ברבה ור' זירא שאכלי סעודת פורים בהדדי... וזכורני שדברתי קרוב לזה עוד בהיותך אצלנו"; "מכתבך בני... קיבלתי... ועל דבר הערותיך תדע, כי גם ממני לא נעלם מה שכתוב בערוך וברית יוסף, אפס לפסק הלכה פסקינן... על דבר ההערה שהקטנית הוא לא בתור שכר כו'"; "על דבר הערותיך בחדושי תורה. א) בפסקי דינים ליורה דעה... ב) בתרגום יונתן פרשת מטות .. ג) בלקוטי תורה בביאור דחקת... ואשאלך אני, מה דאמור בעירובין... גם למה לא הובא המימרא דסבי דפומבדיתא כו'"; "ואעירך בראשי פרקים, בדבר המאמר דרבא בר-בר-חנא... שדברת אודותיו... ובאתי עתך רק לאעירך בענייניך".

10 ובהמשך מוסיף: "אמנם בני מחמיר, עצתי אמונה לך, כי תראה בכל ענין כמו זה, להוסיף יותר פלפלין ומלח, היינו לראות שיהיו הדברים יותר ויותר מיוסדים על פי חכמת האמת, עפ"י קבלה, שהוא אמתתה של תורה, והוא הטל והמאור שבתורה, כי אז יהיו הדברים בהירים ומאירים יותר, וכל העניינים יעלו אז כפתור ופרח, היינו קיילעכדיק [=עגול, מושלם] מכל צד ופנה... ובכן בני שמע לדבריי ועשה ככה, הרי חננך ה' בינה ודעה, וביכולתך ללמוד זה ולהבין ולהשכיל בהם, ולשתעמק בהם תוציא פנינים יקרים ואבני חפץ אין די".

ובמכתב מיום ג' שמות הרצו"ת – שהרבי הורה להשמיט את החלק הנעתק בזה מהאגרות המודפסות – כתב: "בדבר החידושי תורה שלך, אין דעתי כדעתך, מה שאתה מקטין את עצמך וכותב שאין בהם שום חידוש, לא כן בני, אם קטן אתה בעיניך הלא ראש כו', המה טובים מאד, ומכוונים אל האמת בכלל, אם חכם בני ושמוח לבי גם אני, ורק יותר תבלין צריך בהם, הוא מה שכתבתי לך מכבר, שנצרך יותר יסודות מקבלה בהם, והרגל את עצמך לתמוך ולסמוך את החידושים על יסודות הקבלה, ואז יעלו ויתכוונו הדברים לאמתתן. ואעירך בראשי פרקים..."

תקופת ההיכרות עם הכלה

המחברים תוהים על תקופת ההיכרות הארוכה של הרבי עם רעייתו לעתיד, והם סבורים כי הדבר מעיד על 'תקופת חיזור' ארוכה, כמנהג החוגים המודרניים. הם אף קובעים כי הרבי התגורר בדירתו של הרבי הריי"צ תקופה ממושכת בהיותו מועמד להיות חתן, וזאת על סמך מסמכי ההגירה הצרפתיים של הרבי שבהם ציין את בית הרבי הריי"צ ככתובתו.

זו דוגמה לדרכם של החוקרים לשער השערה פרועה ולהציגה כעובדה. נניח שהיא תואמת את שאיפתם להציג את הרבי והרבנית כאנשים מודרניים, אבל האם גם הרבי הריי"צ הוא אדם ליברלי כזה, שמאפשר למיועד להיות חתנו להתגורר תחת קורת-גג אחת עם בתו לפני הנישואין? הלא זה דבר הזוי לחלוטין, שאין לו שום בסיס.

ברור לחלוטין שהרבי לא התגורר בדירת חתנו לפני חתונתו. אנו יודעים את מקומות מגוריו בעת שהייתו בלינגרד¹¹. המחברים מסתמכים על מה שכתב בתוך רשימת 'קורות חיים' אישית, שצירף לבקשתו לקבלת אזרחות צרפתית, ושם רשם את כתובת הרבי הריי"צ ככתובתו בלינגרד. אבל נוסף על כך שהפרטים והכתובות שב'קורות חיים' הנ"ל אינם מדויקים כלל (וכפי שהמחברים עצמם כתבו לגבי הכתובות בברלין), ברור שהרבי רשם את כתובת החצר שהשתייך אליה (ואולי קיבל שם דואר) ולא את כתובת הדירה (או הדירות) שבה התגורר בפועל.

גם איחור מועד החתונה נעשה מטעמים אחרים לגמרי. חתונת הרבי התקיימה בין שתי מלחמות העולם, בתקופה של תהפוכות סוערות. הרבי הריי"צ ניהל אז מערכה קשה לקיום היהדות ברוסיה הקומוניסטית, וגם נאסר (ונידון למוות ואחר-כך להגליה) באותה עת.

11 ראה זכרונותיו של הרב נחום גולדשמיד (בעילום שמו) בשבועון 'כפר חב"ד' גליון 298 (י"ח אב ה'תשמ"ז) עמ' 15 ובספר 'ימי מלך' ח"א עמ' 165. זכרונותיו של ר' רפאל נימויטין בראיון שהעניק לשבועון 'כפר חב"ד' גליון 491 (ערב ר"ה תשנ"ב) עמ' 48.

לקוטי אגרות קודש לוי יצחק

תכא

ב"ה, ערב יום הכפורים התרצ"ט.

דניפראפעטראווסק.

ובאשר היום הוא ערב ימים כפורים (מספר ב"פ אור, ועם מספר ערב הוא מספר פור"ת עדמ"ש בן פורת יוסף, שזה שייך לפר"י ורבי, ובכלל לכל הברכות והצלחות). הנחשב כיום הכפורים כמארז"ל כל האוכל ושותה בתשיעי כו', ששיעור האכילה ושת"י ב' ימים הוא לגד יסוד ומל' שאין להפרידו, כי נקראים כפות תמרים שתמר סליק דכר ונוקבא יחד, ולגד זה שיעור איסור אכילה ביוהכ"פ הוא כתמר, כי אז הוא עליית התמר, בזמן נעילה כד תחמי שמשא בריש דיקלא, והכותבת אז היא כותבת הגטה, וא ע"ד התומרתא דחינוניתא שמצא רב הונא בסוטה דמ"ט ע"א, שהיא שמינה ויש בה ריח טוב. רב הונא שמו הוא מלשון הון יקר ונעים שקאי על דעת עליון המחבר חכ' ובינה שהם יקר ונעים, והון הוא עשירות שעשירות הוא מצד דעת עליון והוא הנמשך ע"י תקיעת שופר שבר"ה. כי ע"י שופר נמשך עשירות וכמארז"ל כל שנה כו' היא מתעשרת בסופה שהפירוש הוא אחר תקיעת שופר, וכמ"ש והשבע לעשיר אינו מניח לו לישון, השבע לעשר הוא השבעה הכלים הנמשכים ע"י השופר, אינו מניח לישון להעבד הכתוב מקודם מתוקה שנת העובד, והוא מה שהשופר מעורר מן השינה והתרדמה, הנה אז מתחיל בנין המל' שנעשית בחי' תמ"ר היפך מר"ת נפש מרתא בת ביתוס שנעשה מ"ו בתמוז עד ת"ב, וכמא' אמרו לפני מלכיות כו' ובמה בשופר. הנה בר"ה ע"י התקיעות נעשית תמר, אבל לא דחינוניתא עדיין, ואימתי נעשית חינוניתא הוא ביוהכ"פ בגמר נעילה שאזי יש ג"כ תק"ש, שהוא גדול מן שופר דר"ה כידוע, אז נעשית חינוניתא מלשון חנון ע"י התחנונים שביהכ"פ, שמגיע זה ביום המעלות בתיקון השלישי ד"ג ת"ד. (והוא בחי' ביום השלישי יקימנו ונחי' לפניו, שביום השלישי קאי על יוהכ"פ). הפנוי משערות, והוא הארצא שתחת החוטם שמשם נמשך להפה דא"א שיאמר סלחתי כמ"ש בזהר הקדוש באד"ר, והוא ביוהכ"פ שאז הוא סלחתי וכמו שאומרים בריש יוהכ"פ, ויאמר ה' סלחתי כדברך, אז נעשית התומרתא, חינוניתא שמינה מפנימיות החכ' ויש בה ריח טוב מפנימיות בינה, ומצא אותה רב הונא השייך לתק"ש כניל, וקאי גם על התק"ש שבגמר נעילת יום הכפורים, ונתנה לרבה ברי' ורבה נתנה לרבה בן בנו כדאיתא התם, לרמו שמוזה נמשך בנים ובני בנים, כי כל ענין מה שתמר סליק דכר ונוקבא הוא בכדי שיהיו בנים ובני בנים וכמ"ש לא ימוש מפך ומפי זרעך ומפי זרעך שאז אמר ה' מעתה ועד עולם.

ובכן הנני מברך ברכות הורים אותך בני יחי' לאויט"א ושימך אלקים כאפרים וכמנשה ואתוך כלתי תחי' לאויט"א ושימך אלקים כשרה רבקה רחל לאה, ואתכם יחד יברכך ה' וישמרך יאר ה' פניו אליך ויחנך ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, ושם את שמי על בני ישראל ואני אברכם, בשנה תכב

לקוטי אגרות קודש לוי יצחק

הטובה הזאת הבאה עלינו לטובה יפקדכם ה' בכן זכר זרעא חייא וקיימא ויחדש השי"ת על כולנו שנה טובה ומתוקה שנת חיים ושלום וכל טוב בנותי ונפש בגשמיות ורוחניות, שנת גאולה וישועה ע"י משיח צדקינו, וימלא השי"ת את כל משאלות לבבנו לטוב האמתי הגלוי אלינו לחיים טובים ארוכים ולשלום, יתקבלו תפלותינו ובקשתינו בתוך כל תפלות ובקשות אחינו בני ישראל לרחמים ולרצון לפני אדון, והי' אך טוב וחסד ושלום והשקט וחיים טובים ארוכים לשלום כחפץ אביך וחותנך המצפה לרחמי שמים.

תכא

לוי יצחק ש"ס

באיגרותיו של הריי"צ נאמר במפורש שחיכו זמן רב בתקווה שהורי החתן ישיגו אישור לבוא מאוקראינה לפולין להשתתף בשמחת בנם. גם היו קשיים כספיים עצומים, כפי שעולה ממכתבי מזכירו ונאמן ביתו של הריי"צ, שכתב (אגרות קודש הנ"ל כרך ב במבוא): "אודות המצב בבית חיינו, הנה לא תוכל לשער דוחק המצב, נשארנו בעלי חוב גדולים מהמאורע לא-עליכם וכן מההכנות להנסיעה ומהנסיעה". "המצב דחוק לעת-עתה ביותר לא תוכל לשער... מובן לך שבמכתב אי-אפשר לכתוב הכל, אבל לו יכולתי לספר לך דברים כאלו מדוחק המצב אשר בעצמו דבר עמדי, ממש תסמר שערות הראש... התבונן נא וואו דאס האלט [=היכן הדברים עומדים] ה' ישמרנו, ברוסלאנד המצב הולך ודל מיום ליום".

ובקשר ישיר לחתונה הוא כותב: "הנני כותב לך בסוד בבל תאמר, עד כמה מגיעים הדברים... אף שלעת-עתה לא אמרו לי מזה, אבל סוף כל סוף, פריער מיט א חודש שפעטער מיט א חודש, חתונה דארף דאך זיין [=חודש קודם או חודש אחר-כך, אבל חתונה צריכה להיערך], ובמה?".

האומנם מובדל מה'חצר'?

המחברים מציגים תיאור כאילו גם לאחר הגעתו לארה"ב רצה הרבי באמת להיות מובדל מהחצר ואף התעניין באפשרות לשוב לחיות כמהנדס משכיל בעיר האורות, אבל בלית-ברירה 'נלכד' בחיי החצר ונכנס לתפקיד האדמו"ר. לדעתם, גיסו הרש"ג היה ראוי יותר לתפקיד, אבל החסידים הצעירים ביקשו רבי בעל אופקים רחבים, ובסופו של דבר מינו את הרבי. הנכד – בארי גורארי – טען שהרבי הריי"צ השאיר צוואה שבה מינה אותו להיות הממשיך, אבל משהו...גנב את הצוואה¹².

המחברים מתעלמים כמעט לחלוטין מכל העבודה שהרבי עשה בשביל חותנו במשך השנים תש"א–תש"י (1940–1950), מאז שהרבי הגיע לארה"ב ועד שעלה על כס האדמו"רות, כולל החיבורים שחיבר, ערך והדפיס. הם אפילו לא מציינים את העובדה שעמד בראש שלוש מהזרועות המרכזיות של חב"ד – 'המרכז לענייני חינוך', 'מחנה ישראל' והוצאת הספרים 'קה"ת'. לעומת זה הם מעלים על נס דברים שאמר הריי"צ בשבח הרש"ג (ואת ייחוסו של הרש"ג למהר"ל מפראג) ואת העובדה שעמד לצד חותנו בכמה אירועים. הם מתעלמים לגמרי מדברי שבח (בעל-פה, בכתב ובדפוס)¹³ שהריי"צ אמר על

12 מעניין לציין שבראיון שהעניק פרופ' פרידמן לעתון 'הארץ' (30/5/2007), כמה שנים לפני הופעת הספר, אמר, על סמך ראיונות עם בארי גורארי, שמעולם לא עלה בדעת הריי"צ שהרש"ג וכל-שכן נכדו, שכבר פרש אז מדרכי החסידות, ימלא את מקומו. בראיון ההוא הסביר פרופ' פרידמן את יסודותיו ונימוקיו באריכות...

13 דוגמה אחת מני רבות מעדויותיו של הרבי הריי"צ על דבר חתנו הרבי נמצאת במכתב שכתב הריי"צ לאנ"ש בשיקגו (אגרות-קודש הריי"צ כרך ט, עמ' קלד): "בדבר בקשתו כי חתני הרה"ג הרב רמ"מ שליט"א

הרבי. למשל, במכתביו אל הרבי הוא מכנה אותו: "חתני הרב הגאון האמיתי הרה"ח איש האשכולות מוה"ר מנחם מענדיל שליט"א שניאורסאהן"; או "כבוד חתנינו הגאון האמיתי גזע תרשימים הרב החסיד מוה"ר מנחם מענדיל שליט"א שניאורסאהן"¹⁴. הם מתעלמים מזה שהרבי שימש באותן שנים כתובת לגדולי החסידים, שהפנו אליו את שאלותיהם בנגלה ובנסתר, וגם הרבי הריי"צ בעצמו הפנה אליו שאלות רבות בתורה שהגיעו אליו [הדברים פזורים במקומות אין-ספור באיגרותיו של הריי"צ ושל הרבי].

החסידים שפעלו למען מינוי הרבי לממלא-מקום חותנו לא היו כמה אברכים צעירים ושוליים, אלא מזקני החסידים, נכבדיהם ומנהיגיהם [הרבנים שמואל לויטין, ישראל גייקובסון, שמואל זלמנוב ועוד], שהיו מקורבים מאד לרבי הריי"צ, ומהם שהכירו את הרבי עוד מימי היותו בברית המועצות [כמו הרב יצחק דובאוו, שכתב אז 'אני מכיר אותו עוד מריגא'] והגאון רבי שלמה-יוסף זוין מירושלים [ראה תולדותיו שנדפסו במבוא לספרו 'אישים ושיטות', מהדורת תשס"ז, על היכרותו עם הרבי מלפנים]¹⁵.

שניאורסאהן יבקר את מחנם הט' יכתבו בקשתם ישר אליו. אינני יודע עד כמה שיפעלו בבקשתם כי בטבעו ודרכו איז ער זייער באהאלטען [=הוא מאוד נחבא אל הכלים] כי באמת הוא גדול בידעת התורה בנגלה וחסידות בבקאות נפלאה".

14 והדבר בולט ברוב המקומות שהריי"צ מזכיר את שני חתניו יחדיו ומשתמש בתואר 'הרב הגאון' על חתנו הצעיר דווקא: "...חתני הרש"ג שליט"א... חתני הרה"ג הרמ"מ שליט"א ש"ס"; "ובטח כתב להרה"ג הרמ"ש שליט"א... אשר חתני הרש"ג שליט"א יקבל משרה – המתאימה לפני – במוסד הדווינט"; "המוסדות מרכז ישיבות תת"ל שמתנהל ע"י חתני הרב רש"ג שליט"א, ומרכז לענייני חנוך ומחנה ישראל אוצר החסידות הוצאת קה"ת מתנהלים ע"י חתני הרה"ג הרמ"מ שליט"א שניאורסאהן"; "סדרי המוסדות המתנהלים ע"י חתני הרב רש"ג שליט"א וחתני הרה"ג הרמ"מ שליט"א שהם מנהלים כפי הבנתם"; "אל אחד האדמו"רים והרבנים הגולים בצרפת... ובודאי אקבל מאתם ידיעות מפורטות... ע"י חתני הרבנים הרב ר' שמרי' שליט"א גורארי' והרה"ג הרמ"מ שליט"א שניאורסאהן"; "חתני הרב רש"ג שליט"א ... כבר בעזה"י החלטתי וכתבתי לחתני הרב רש"ג והרה"ג הרמ"מ שליט"א להתעניין בזה".

15 יש לציין לדוגמה מכתב של הרב אפרים אליעזר יאלעס (שלא היה מחסידי חב"ד) שנכתב לקרובו באותה תקופה (צילום כת"י המכתב מופיע בספר 'שמן ששון מחברין', כרך ב, עמ' קסא) וזה לשונו: "במשך הזמן, שעה וחצי, שהייתי בצל קורתו של עטרת חסידי חב"ד, צדיק אמת הרמ"ש שליט"א, נתאמת אצלי הרושם שלי, מן דיבורים קדושים וטהורים שיצאו מפי קודש הקדשים אדמו"ר נ"ע הכ"מ, ביחוד בליל הושענא רבה תש"ו, בעת שאמר לי כי יתן עבורי את ההושענא בידי הרמ"ש שליט"א, כי 'ידו כידו', ובמילא פיו כפיו הקדוש והטהור. אתפלא עליכם צעירי צאן קדשים, למה תתעצלו להתקשר באותו צדיק קדוש וטהור, הגם שהבנתי מדבוריו הטהורים והנאמנים של הרה"ק הרמ"ש שליט"א כי אין רצונו עכשיו לנהל את העדה הקדושה, אבל עליכם צעירי חסידי חב"ד, להתגבר אפילו על רצון צדיק, באתערותא דלתתא, למען כבוד השם יתברך. לא רבי אנוכי, אבל תודה לה' יתברך הנני בן ותלמיד של רבי, וגם לרבות נכדו ותלמידו של רבי וצדיק הדור, איש אלוקים קדוש ונורא זכ"ע. ויש לי ב"ה הרגשה באורא דרבי. אותו צדיק שליט"א מנחם שמו, וכן הוא: לנחם את הלבבות הנשברים והנדכאים, והוא 'משיב נפש', להשיב נפשו הקדושה של רבינו נ"ע לתלמידו ואנ"ש שי'. ש"ב אוהבך המצפה לישועה ונחמה שלימה, אפרים אליעזר במו"ה שלום הכהן זצ"ל".

היחס למדינת ישראל

הספר מתאר את הרבי כמי שעמדתו הבסיסית והעקרונית כלפי מדינת ישראל הייתה שלילית. "כמו כל החרדים" הוא וחסידיו ניצלו את המדינה לצורכיהם, אבל הוא נלחם בהצלחת הרעיון הציוני. הם גם מרחיקים לכת וקובעים (על סמך השערה פרוצה ונטולת כל ביסוס) כי הרבי אימץ את דגם המנורה שבה קנים ישרים ולא עגולים כדי להתרחק מהמדינה שסמלה הוא מנורה בעלת הקנים מעוגלים...

להוכחת עמדה זו הם מביאים ציטוט מראיון עיתונאי שנערך עם הרבי בשנות החמישים. עצם ההזדקקות לראיון הזה אומרת דרשני. הלוא הרבי דיבר וכתב על המדינה ועל ארץ-ישראל פעמים אין-ספור. הדברים מודפסים בשיחותיו ובאיגרותיו. אבל שם לא מוצאים את הציטוטים החריפים האלה, אלא דווקא בראיון עיתונאי, שאין לדעת עד כמה אותו כתב דייק בציטוטים שהביא בשם הרבי. האם זו דרכו של מחקר, לבנות תזה שלמה על בסיס התבטאות חריגה בעיתון?

בוודאי שהרבי לא היה 'ציוני' במובן של 'יצירת' היהודי החדש' והפיכת העם היהודי ל'עם ככל העמים'. כיום כבר כמעט לא זוכרים שהרעיון הציוני הציג השקפת-עולם מקיפה, החורגת בהרבה מהקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. הוגי הציונות דיברו על היפרדות מתפיסת היהדות שליוותה את העם היהודי מאז מעמד הר-סיני, ויצירת זהות יהודית חדשה, המבוססת על מדינה, טריטוריה, שפה, תרבות וכדומה. זו תפיסה חילונית, הכופרת בקדושתו של העם היהודי ובמרכזיות התורה, וברור שאדמו"רי חב"ד, והרבי האחרון בתוכם, שללו אותה מכל וכול.

הרבי גם שלל בנחרצות את התפיסה כאילו הקמת המדינה היא ראשיתו של תהליך הגאולה המשיחי. הוא הבהיר כי הגאולה עדיין לא החלה, וכי עדיין כולנו שרויים בגלות רוחנית, שכן הגאולה היא מהלך אלוקי שיתחולל על-ידי משיח-צדקנו. פעמים רבות ציין תופעות שליליות המתרחשות במדינה כהוכחה לכך שעדיין אנחנו רחוקים ממצב של גאולה.

ברור שהרבי ראה בשלילה את דמותה החילונית של המדינה, ולכן פעל לחיזוק זהותה היהודית-דתית. להפך, דווקא מאבקיו אלה של הרבי מוכיחים את האכפתיות שלו מדמותה של המדינה. הוא אף ציין פעמים רבות בצער כי בשנת תש"ח-1948 ניתנה לעם היהודי הזדמנות-פז לבנות דגם חיים המושתת על ערכי היהדות המקוריים, אך במקום לעשות זאת ביקשו מקימי המדינה להידמות למדינות לא-יהודיות וללכת בדרכיהן.

ועם כל זה הרבי פעל רבות לחיזוקה של המדינה, לביסוס כלכלתה, להגברת עוצמתה הצבאית והמדינית. אין-ספור שעות השקיע בפגישות עם אישים מכל תחומי החיים במדינה, כאשר בשיחות האלה עודד אותם לפעול לחיזוק המדינה. קצינים ובכירי מערכות הביטחון שמעו מהרבי הערכה רבה לעבודתם, והרבי הפציר בהם להוסיף ולתרום מיכולותיהם לטובת ביטחונה של ישראל ולא לפרוש לחיים פרטיים. הרבי עודד את יהדות העולם לנסוע לישראל, ועודד את חסידי חב"ד לשרת בצה"ל לאחר תום לימודים בשיבה.

רבים זוכרים את העידוד המוראלי שהרבי נתן לעם בישראל במערכות שנכפו עליו, ממלחמת ששת-הימים, דרך מלחמת יום-הכיפורים ועד מלחמת המפרץ. הוא שלל בריחה מארץ-ישראל והפיח רוח של עידוד ותקווה בעם, כשהבטיח שכל המערכות האלה יסתיימו בניצחוננו של עם-ישראל.

את כל ההיבטים האלה המחברים מסתירים, וממילא התמונה שהם מציירים היא מעוותת ומגמתית.

האומנם לא האמין באפשרות פטירתו?

המחברים קובעים כי הרבי סבר שהמוות הוא ממנו והלאה. הם מביאים ציטוט של רעייתו שהתבטאה: "בעלי אינו דואג מייסורים", וזו הוכחה שהאמין כי הוא עומד מעל למגבלות של ילוד אישה, כי אינו יכול למות, ומי יאמר לו מה תעשה [הם רק 'שכחו' להביא את המשך דבריה – הוא אינו דואג מייסורים אלא מראש-השנה (יום הדין) המתקרב]. לכן, לדעתם, גם לא רצה להיכנס לבית-חולים כשקיבל התקף-לב בשנת תשל"ח וכו'.

אלה דברים מופרכים. הרבי כתב צוואה וחתם עליה. צוואה זו עסקה בענייני ההלוויה, הקבורה והעזיבון שלו [צילום הצוואה נדפס בספר 'חשבוננו של עולם' (בנימין ליפקין, מכון הספר, לוד תש"ס) שבוודאי נמצא תחת יד המחברים]. לאחר פטירת רעייתו הרבנית ז"ל דיבר הרבי בפומבי, בפרטי-פרטים ובאריכות, על ענייני המנהיגות לאחר מאה ועשרים שנותיו.

מחברי הספר התעלמו לחלוטין מכל זה, כמו מכל עובדה מוצקה שלא תאמה את ה'תזה' שבנו מראש [בספר 'חשבוננו של עולם' הנ"ל הובאו עדויות של אנשי המזכירות ועוד שהרבי עשה כמה וכמה הכנות לפטירתו, בהביאו בחשבון את האפשרות שביאת המשיח תתעכב ח"ו].

ההתייחסות אליו כמשיח

לטענת החוקרים חסידי חב"ד ראו ורואים עד היום את הרבי כמלך המשיח, שעתיד להתגלות מחדש, ולדעת רבים מחסידי חב"ד הוא אף לא נפטר. המחברים קובעים כי גם הרבי עצמו אימץ תפישה זו ולא ניסה להשתיק את החסידים שהכתירו אותו בתואר זה.

אין מנוס מלהודות שבעוונותינו הרבים קיימת קבוצה לא מבוטלת שמפרסמת דברים ברוח זו. אנשיה הם הטוענים שכל חסיד חב"ד מאמין בליבו פנימה בעמדותיהם. חלק מהם מכחישים את הסתלקותו של הרבי וטוענים שהרבי לא נפטר, ולכן הם גם לא עולים אל ציונו [=מקום קבורתו] עד היום הזה.

אבל **ידוע ומפורסם** שהרבי התנגד לעמדות אלה בכל התוקף, ועד שחלה את חוליו האחרון התבטא בחריפות נגד כל העיסוק האינטנסיבי בזהותו של המשיח. יתרה מזו, כאשר עיתונאית ישראלית אמרה לו **בשנת תשנ"ב**: אתה הוא המשיח! ", ענה מיד בנחרצות: **"אני לא"** (הדבר מתועד בוידאו).

המחברים מציינים פרסומים מסויימים שהפיצו כמה מחסידי חב"ד בשנות השמונים, אך הם מתעלמים לחלוטין מהעובדה שהפצתם נאסרה על-ידי הרבי והוא הורה לגנוז אותם. כמו-כן הם מתעלמים מעשרות מחאות והוראות ברורות של הרבי נגד הפרסומים האלה, והתנגדות זו נמשכה עד חוליו בשנת תשנ"ב (1992). עובדה היא שכל ההתפרצות של הפרסומים וההכרזות כי הוא המשיח באה רק לאחר שחלה, כאשר יכולת הדיבור ניטלה ממנו, וממילא ניתנה אפשרות לכל אחד לפרש את כוונתו כרצונו.

המציאות היא שרוב חסידי חב"ד בעולם אינם מזדהים עם התנועה המשיחיסטית, ורובם רואים בה תנועה שלילית בהחלט. רוב רובם של חסידי חב"ד מבקרים את ציונו (=מקום קבורתו) של הרבי, ומתפללים שם כי יעתיר עליהם רחמים; הרי שהם מאמינים כי הרבי נפטר ונקבר במקום הזה. ואם יש מי שעדיין מאחלים לעצמם שהרבי יהיה המלך המשיח, הרי זו משאלת לב שאינה עניין עקרוני ומרכזי באמונתם, בעבודתם או בשליחותם. רק שלכמה מהם קשה להשתחרר מהציפייה שקנתה שביטה בליבם, כל עוד הרבי חי איתנו, שכן הוא גילם במנהיגותו ובאישיותו את דמותו של מנהיג יהודי הראוי לתואר 'לב כל ישראל' (רמב"ם הלכות מלכים פרק ג הלכה ו) – שיוכתר בכתר המלוכה ושיהיה שלוחו של הקב"ה לגאול את עמו מן הגלות. כמה מהחסידים מביטים על נשמת הרבי כעל נשמת המשיח (רעיון מיסטי הטעון הסבר רחב), ומנקודת מבט זו עדיין מתייחסים אליו כ'משיח שבדור'. אך, כאמור, אין לקשר רגשות ותקוות אלו עם התנועה והזרם המשיחיסטי הנ"ל.

עם זאת, כל חסידי חב"ד מאוחדים מאחורי הכרזתו של הרבי על הפתגם "כל ימי חייו – להביא לימות המשיח", כי על כל יהודי לחיות בשאיפה להביא את ימות המשיח, וכי על כל אחד ואחת מאיתנו לפעול כדי להכין את עצמנו ואת העולם כולו שיהיה ראוי לקבל את פני המשיח. זאת קריאה לעשייה חיובית של אהבת-ישראל, עזרה לזולת, הפצת אור וחסד וקירוב לבבות אל אבינו שבשמים, מתוך אמונה אמיתית באחד היסודות המרכזיים של דת-ישראל – "אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח, ואף-על-פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא.

* * *

הבאנו כאן כמה דוגמאות בלבד לשיטת עבודתם של המחברים, הסובלת מערכוב מציאות ודמיון, סילוף עובדות והתעלמות מעובדות אחרות, והכול מתוך אג'נדה מוכתבת מראש.

אי-אפשר גם שלא לתהות על ההתעלמות המוחלטת מהגותו וממשנתו הרעיונית של הרבי. איך ייתכן לספר על הרבי מליובאוויטש בלי להקדיש ולו פרק אחד למשנתו ולתורתו, המשתרעת על כרכים רבים, והמציגה גישה מקורית ומיוחדת להבנת עניינים רבים בתורה ולהתמודדות עם האתגרים הרעיוניים של העולם המודרני.

לכן זה ספר מאכזב מאוד. המחברים גם חוטאים ליושר המקצועי ולאמת האקדמית. לנוכח גישתם הבלתי אמינה אין מנוס מלקבוע כי אי-אפשר לקבל שום פרט המופיע בספר כאמת וכעובדה בדוקה. כל מי שמבקש להסתמך על דברים המופיעים בספר יאלץ לבדוק אותם במקורם הראשוני, בעין ביקורתית, כדי לנפות את התבן מן הבר ולבוא לחקר האמת.